

“ผักไห่” : ในชีวิตและความทรงจำของบุคคลสำคัญระดับชาติ

Phak Hai: In the Lives and Memories of National Figures

ปิยะ มือนันต์ / Piya Mee - Anunt

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Assistant Professor Responsible to Social Studies Program of the Faculty of Education,
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 14 ตุลาคม 2565 / แก้ไขบทความ 7 มีนาคม 2566 / ตอรับบทความ 21 มีนาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาและการถอดความเรื่องราวทางประวัติศาสตร์-ท้องถิ่นของอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ข้อเขียน บันทึกความทรงจำที่เป็นข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ โดยพื้นที่ของอำเภอผักไห่ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อม สังคม ผู้คน วิถีชีวิต ได้เข้าไปอยู่ในงานเขียน เอกสารอ้างอิง ตำราทางประวัติศาสตร์ของบุคคลสำคัญระดับชาติ ไม่ว่าจะเป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระบิดาช่างศิลป์แห่งกรุงสยาม พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย รวมถึงงานเขียนของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรี คนที่ 13 ของประเทศ นอกจากนี้ยังมีงานเขียนอื่นที่ไม่ว่าจะเป็น นิราศสุพรรณบุรี ของหมื่นพรหมสมพัตร เพลงยาวนายตาบุตรสุนทรภู่ ที่ได้กล่าวถึงผักไห่เอาไว้ด้วย โดยในปัจจุบันอำเภอผักไห่ แม้จะเป็นเพียงอำเภอเล็ก ๆ อำเภอหนึ่งในเขตปกครองของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่เรื่องราวของอำเภอนี้ สำคัญอย่างยิ่งในระดับชาติ ที่จะใช้เป็นข้อมูลศึกษา สภาพท้องถิ่น วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตผู้คน ในช่วงเวลาไม่น้อยกว่าสองร้อยปีที่ผ่านมา ผ่านช่วงชีวิตและงานเขียนของบุคคลสำคัญที่เป็นตัวแทนของชนชั้นปกครอง ข้าราชการระดับสูง หรือสามัญชน ดังนั้น ผักไห่จึงไม่ใช่เป็นเพียงแค่อำเภอหนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่ยังเป็นพื้นที่ท้องถิ่นในการศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยในอดีต เชื่อมโยงสู่ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว และการรับรู้อย่างภาคภูมิใจของคนผักไห่รุ่นใหม่ในปัจจุบัน

คำสำคัญ : ผักไห่ ชีวิตและความทรงจำ บุคคลสำคัญระดับชาติ

Abstract

The objective of this academic article was to study and paraphrase the local history of Phak Hai district, Phranakhon Si Ayutthaya province. The key information was collected via relevant documents, books, writings, and memoirs which are historical archives. The areas of Phak Hai in the past, including environments, society, people and way of life, were included in many pieces of writings, references, and historical textbooks belonging to national dignitaries such as the Royal Writings of King Chulalongkorn (Rama V of the Chakri Dynasty), the Royal Writings of HRH Prince Narisara Nuwattiwong, the Father of Siamese Artisans, the Writings of Prince Damrong Rajanubhab, the Father of Thai History, as well as the writings of M.R. Kukrit Pramoj, the 13th Prime Minister of Thailand. Phak Hai district, furthermore, was mentioned in other genres of writings such as Niras Suphanburi composed by Muen Promsompatsorn and Nai Tab (Sunthorn Phu's son) Love Poem. Although Phak Hai today is just a little district in Phranakhon Si Ayutthaya province, its stories are considered extremely important at the national level since they could be used as educational information to study local conditions, culture, traditions, and people's way of life in the past two hundred years through the lives and writings of prominent figures representing the ruling class, high-ranking government officials, or even ordinary people. Consequently, Phak Hai is not only a district of Phranakhon Si Ayutthaya province, but it is also a local area filled with the history of Thai society in the past, linked to a rapid social change and the proud recognition of the new generation of Phak Hai people in the present day.

Keywords : Phak Hai, Lives and Memories, National Figures

บทนำ

“โอกาสหน้า พี่จะมาหาใหม่ ไม่ลืมคนชื่อวิไล บ้านผักไห่ ออยุธยา แม่คุณคนสวย
ที่จะมาช่วยทำนา เห็นข้าวมันขึ้นราคา อยากมีพ่อตาทำนาดู”

ท่อนหนึ่งของเพลง “สาวผักไห่” ขับร้องโดยชาตรี ศรีชล เป็นเพลงที่เคยโด่งดังสุดขีดในช่วง พ.ศ. 2518 ทำให้คนจำนวนมากในรุ่นนั้นรู้จักชื่อผักไห่และร้องเพลงนี้กันจนติดปาก มีการนำมาขับร้องใหม่อีกหลายครั้ง โดยนักร้องที่โด่งดังในยุคเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นยอดรัก สลักใจ สดใส รุ่งโพธิ์ทอง จักรพันธ์ ทรบุรีธีรโชติ (อาบครบุรี) พุ่มพวง ดวงจันทร์ หรือแม้แต่ นักร้องขวัญใจวัยรุ่นยุคปัจจุบันอย่าง นนท์-ธนัท

จำเริญ ในอารมณ์ของเพลงยังมีพื้นฐานความจริงของยุคสมัยเมื่อเกือบห้าสิบปีที่ผ่านมา เช่น ข้าวราคาแพง ในช่วง พ.ศ.2516 ข้าวขาดตลาดจนคนต้องเข้าคิวซื้อข้าวสาร ระหว่าง พ.ศ.2517 - 2518 รวมถึงบรรยากาศ สภาพแวดล้อมทางสังคมของเมืองไทย ที่เห็นความแตกต่างด้านความเจริญของชนบทกับเมืองหลวง สำหรับคนรุ่นใหม่อาจจะรู้จักและคุ้นเคยชื่อของผักไห่ จากข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์หรือรายการโทรทัศน์ถึงความโด่งดังของ “บ้านเขียว” บ้านโบราณของขุนพิทักษ์บริหาร ขุนนางไทยสมัยรัชกาลที่ 5 รวมถึงเรื่องเล่าความลึกลับและสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์

“ผักไห่” ปัจจุบันเป็นชื่ออำเภอหนึ่งในเขตการปกครองของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คำว่า “ผักไห่” ค้นจากพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 บอกว่า ไห่ หรือ ผักไห่ เป็นชื่อไม้เถาชนิด *Momordica Charantia* L. ในวงศ์ Cucurbitaceae ผลขรุขระ รสขม กินได้ จากข้อมูลของอำเภอผักไห่ ใน ThaiTambon.com มีข้อมูลว่าเมื่อในอดีตพื้นที่แถวนี้และละแวกใกล้เคียง มีผักชนิดหนึ่งเรียกว่า มะระขึ้นขึ้นเต็มไปหมด ซึ่งอดีตนั้นชาวบ้านจะเรียกว่า ผักไห่ แต่จากการตรวจสอบจากหนังสือ “อักขราภิธานศรับท์” ของหมอบรัดเลย์ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2416 เมื่อเกือบร้อยสามสิบปีมาแล้ว ไม่ปรากฏมีคำว่า “มะระ” มีแต่คำว่า “ผักไห่” ซึ่งให้ความหมายไว้ว่า “เป็นผักต้น เป็นเถาเลื้อย ไป ไบมันเป็นแฉก ๆ ลูกมีรสขม เขาต้มกินกับข้าวได้”

ภาพที่ 1 บ้านเรือนริมแม่น้ำน้อยที่ไหลผ่าน
อำเภอผักไห่
ที่มา : ปิยะ มือนันต์, 2565, [ภาพถ่าย]

ภาพที่ 2 ผลของมะระขึ้นที่เข้าใจกันว่าเป็นผักไห่
ที่มา : ปิยะ มือนันต์, 2565, [ภาพถ่าย]

จากการตรวจสอบหลักฐานด้านวรรณกรรมเรื่องหนึ่ง คือ *นิราศสุพรรณ* ของนายมี หรือ หมื่นพรหมสมพัตร หรือนายมี ศิษย์เอกสุนทรภู่ กวีคนสำคัญช่วงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้กล่าวถึงอำเภอผักไห่ ไว้ในนิราศเรื่องนี้ เมื่อปีมะโรง 2387 ขณะเดินทางไปเก็บอากาศทางเมืองสุพรรณบุรี ขากลับได้เดินทางมาทางบ้าน ปากไห่ (ผักไห่) ว่า (หมื่นพรหมสมพัตร, 2506, หน้า 21)

แต่เที่ยวลัดทุ่งท่าเหมือนหน้าน้ำ	ทั้งสองลำลองเลื่อนจนเพื่อนหลง
ไปถึงบ้านปากไห้เหมือนใจจง	แล้วกวงออกทุ่งเที่ยวมุงมอง
เห็นบัวหลวงบัวชมหน้าชมนอก	ช่างงามนอกนับแสนดูแน่นหนอง
เห็นบัวขาวขาวล้วนนวลละออง....	

โดยในนิราศสุพรรณได้เรียกท้องถิ่นนี้ ปากไห้ ไม่ใช่คำว่า ผักไห้ เหมือนในปัจจุบัน ซึ่งถ้าพิจารณาจากนิราศเรื่องนี้ ผักไห้ อาจจะไม่ใช่ผักชนิดหนึ่งอย่างที่เข้าใจ หรือแม้แต่ใน “เพลงยาวนายตาบ” บุตรสุนทรภู่ ที่เขียนเมื่อคราวตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มายังอยุธยา และเดินทางมายังพื้นที่อำเภอผักไห้ เมื่อ พ.ศ.2414 รวมถึงตัวของกวีโบราณท่านนี้ ยังเคยมาพักอยู่ที่อำเภอผักไห้ และยิ่งไปกว่านั้นนายตาบเองยังมีการยาเป็นหญิงชาวบ้านตำบลตาลาน ในเขตอำเภอผักไห้ อีกด้วย แต่ได้เสียชีวิตลงไปกว่า 2 ปี ก่อนจะเขียนเพลงยาวบทนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่นายตาบ เศร้าโศก และอาลัยอาวรณ์อย่างมาก โดยในเนื้อความ เพลงยาวนายตาบ ช่วงหนึ่งกล่าวว่า (อเนก นาวิกมูล, 2553, หน้า 224)

จนเวลาสิ้นแสงสุริย์ฉ่น	ถึงป่าโมกเรือมาพร้อมหน้ากัน
เรือหลวงนายสิทธิ์นั้นคอยละห้อยใจ	โปรดเกล้าฯเข้าผูกกับท้ายพระที่นั่ง
คงคาหลังแลเขียวเป็นเกลียวไหล	เข้าคลองเอกราชเร็วคริล
ตามน้ำไหลออกคลองลาดน้ำเค็ม	พวกขุนนางต่างตามหลามข้างหลัง
ไม่รอรั้งแจวหน่วงจ้วงเต็มเล่ม	ระยะทางไกลททายทาลาดน้ำเค็ม
ฝิพายเต็มเหนี่ยวอ่อนไม่ผ่อนพัก	พอยามหนึ่งถึงสถานย่านปากไห้
เห็นโคมไฟตามแดงแจ้งประจักษ์	เขาตั้งเครื่องบูชาดูหน้ารัก
เสด็จพักหลับปลาในสาคร...	

จะเห็นว่า เนื้อความเพลงยาวนายตาบ บุตรสุนทรภู่ นอกจากจะเขียนชื่อ ผักไห้ เป็น ปากไห้ แล้วยังมีการกล่าวถึง ลาดน้ำเค็ม ซึ่งปัจจุบันเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอผักไห้อีกด้วย

ในประวัติของมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ และหนังสือ “สารคดีอยุธยา 2538” กล่าวว่า อำเภอผักไห้ เป็นอำเภอที่อยู่เขตปกครองของจังหวัดอยุธยา และจากข้อมูลหลักฐาน หนังสือ “400 ปีแห่งการสวรรคต สมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ.2148-2548)” กล่าวว่า ในเส้นทางการเดินทัพของทหารพม่าที่ยกเข้ามาโจมตีกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยของพระองค์ท่านนั้น ปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า... “ฝ่ายกองทหารพม่าของพวกหงสาวดีเที่ยวเล็ดลอดสอดแนมเข้ามาได้จนถึงบางกระทิง ใกล้บ้านผักไห้ในแขวงจังหวัดพระนคร ...” ทั้งหมดนี้ แสดงว่า อำเภอผักไห้นั้นประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน อย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็เป็นชุมชนที่ไม่ใหญ่โต และมีบทบาททาง

การเมืองไม่มากมายนัก จวบจนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ได้ทรงแบ่งเขตการปกครองของอยุธยา ออกเป็น 4 แขวง ได้แก่ 1.แขวงนครใน 2.แขวงอุทัย 3.แขวงรอบกรุง 4.แขวงเสนา อำเภอดักไห้ แต่เดิมไม่ได้ชื่อว่า “อำเภอดักไห้” แต่พื้นที่ของดักไห้เป็นเพียงชุมชนเล็ก ๆ แห่งหนึ่งที่รวมอยู่ในแขวงเสนา ซึ่งมีอาณาเขตรวมอำเภอดักไห้ อำเภอเสนา อำเภอบางบาล และอำเภอบางไทรในปัจจุบันทั้งหมดไว้ด้วย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงเห็นว่า แขวงเสนามีประชาชนอาศัยกันอยู่อย่างหนาแน่น และมีอาณาเขตกว้างขวางมากยากแก่การปกครอง จึงได้แบ่งแยกเขตเสนาตอนเหนือเป็นแขวงเสนาใหญ่ และตอนใต้เป็นแขวงเสนาน้อย ใน พ.ศ.2438 ได้จัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล จึงได้แบ่งเสนาใหญ่ออกเป็น 2 ตอน ตอนบนให้เป็นเสนาใหญ่ (อำเภอดักไห้) ตอนใต้ ให้เป็นแขวงอำเภอเสนากลาง (อำเภอเสนา) และแบ่งส่วนเสนาน้อยออกเป็น 2 แขวง คือ แขวงเสนาใน (อำเภอบางบาล) และแขวงเสนาน้อย (อำเภอบางไทร)

สำหรับที่ว่าการแขวงอำเภอเสนาใหญ่ (อำเภอดักไห้) ครั้งแรกตั้งอยู่ที่ตำบลอมฤต หมู่ที่ 3 เหนือคลองบางทอง โดยมีหลวงวารีโยธารักษ์ (อ่วม) เป็นนายอำเภอคนแรกและเป็นต้นตระกูล “ญาณวารี” ต่อมาในปี พ.ศ.2440 ได้ย้ายที่ว่าการแขวงอำเภอเสนาใหญ่ (อำเภอดักไห้) ไปตั้งชั่วคราวที่ศาลาท่าน้ำวัดตาลานเหนือ และต่อมาก็ได้ย้ายมาตั้งที่หมู่ที่ 4 ตำบลดักไห้ โดยได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอดักไห้ เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อตำบลที่ตั้งอยู่ เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ.2460 และก็ได้ใช้ชื่ออำเภอดักไห้ มาจนทุกวันนี้ นอกจากนี้จากหลักฐานจดหมายเหตุฯ ยังกล่าวถึงอำเภอดักไห้ไว้ดังนี้ “ตำบลดักไห้มีบริบูรณ์ ครึกครื้นกว่าเมืองสุพรรณบุรีเป็นอย่างมาก...” แสดงให้เห็นว่าอำเภอดักไห้ในอดีตมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรม ประเพณี และเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำสำคัญสายหนึ่ง เป็นพื้นที่เชื่อมต่อหรือเส้นทางการเดินทางผ่านไปยังท้องถิ่นอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงได้สะดวก ไม่ว่าจะเป็นสุพรรณบุรี ปทุมธานี อ่างทอง หรือแม้แต่กรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร สัตว์น้ำหลายชนิด เช่น ปลาพันธุ์ต่าง ๆ สมกับคำว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ”

โดยเรื่องราวของอำเภอดักไห้ ที่ได้ศึกษาและมีข้อมูลเชื่อมโยงผูกพันกับบุคคลสำคัญระดับชาติ โดยเข้าไปอยู่ในงานเขียน เอกสารอ้างอิง ตำราทางประวัติศาสตร์ โดยกล่าวถึงสภาพท้องถิ่น วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตผู้คน ของอำเภอดักไห้ในช่วงเวลาไม่น้อยกว่าสองร้อยปีที่ผ่านมา อย่างพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และงานเขียนหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรี

ภาพที่ 3 และภาพที่ 4 พระครูสุทธาจารย์วัตร อดีตเจ้าอาวาสวัดตึกคชทิริญ และงานพระราชทานเพลิงศพ
ที่มา : ม.ป.ป., [ภาพถ่าย]

1.ล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 : ความผูกพันกับท้องถิ่นอยุธยาและเพื่อนต้นที่ฝากให้

ข้อมูลจาก เพลงยวนายตาบ บุตรสุนทรภู่ ที่ตีพิมพ์ในวารสารศิลปากร ฉบับเดือนกุมภาพันธ์ กับเมษายน พ.ศ.2493 ได้เขียนถึงการประหารชีวิตอ้ายอ่วมและพรรคพวก ซึ่งเป็นฆาตรกรปล้น ฆ่า ช่มชืด เขตภาคกลางและลุ่มแม่น้ำน้อย ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขณะที่นายตาบตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ประพาสทุ่งอยุธยา ช่วงปลายปี พ.ศ.2414 โดยการประหารครั้งนี้ใช้วิธีการเอาขวานผ่าอกบ้าง เอาขวานสับให้ตัวขาดเป็นสองท่อนบ้าง รวมถึงการเอาดาบฟันคอหรือบางคน ถูกขังคุก สถานที่หนึ่งในการประหาร คือ พื้นที่ของวัดชีตาเห็น หรือวัดชีโพน อำเภอผักไห่ ในปัจจุบัน

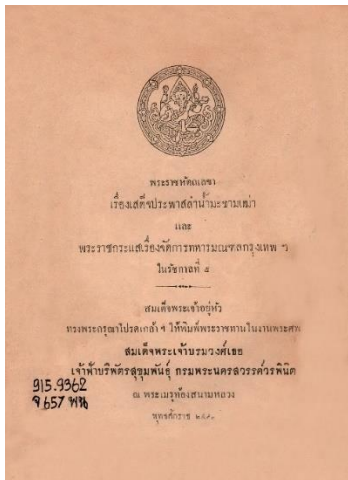
การเสด็จพระราชดำเนินมายังผักไห่ หรือปากไห้ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถ้าดูจากหลักฐานบันทึกต่าง ๆ พระองค์ได้เสด็จมาเพียงครั้งหรือสองครั้ง แต่แต่ละครั้งพระองค์ไม่ได้ใช้เวลาอยู่ที่เพียงแค่วันเดียว นอกจากเพลงยวนายตาบ บุตรสุนทรภู่ ยังมีพระนิพนธ์ของพลเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้พระนิพนธ์เรื่อง “จดหมายเหตุนายทรงอานุภาพ” ทรงนิพนธ์ขึ้นในโอกาสตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต้นเป็นครั้งแรก ในระหว่างวันที่ 12 กรกฎาคม ถึงวันที่ 10 สิงหาคม ร.ศ.123 หรือ พ.ศ.2447 พระนิพนธ์เรื่องนี้เขียนเป็นจดหมายโดยใช้นามแฝงว่าจากนายทรงอานุภาพหุ้มแพร พระนิพนธ์นี้ได้กล่าวถึงการเสด็จประพาสต้นมาผักไห่ ของรัชกาลที่ 5 อยู่ด้วย ถือเป็นเรื่องที่ดีที่มีคุณค่าในฐานะเป็นบันทึกพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการดูแลทุกข์สุขราษฎรอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในถิ่นชนบทห่างไกลจากกรุงเทพมหานคร

แต่ที่ถือว่าเป็นหลักฐานทรงคุณค่า และเป็นที่น่าภาคภูมิใจของชาวผักไห่เป็นอย่างมากคือ พระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 5 เขียนถึงสยามมกุฎราชกุมาร (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า รัชกาลที่ 6) โดยในวันที่ 24 ตุลาคม ร.ศ.127 หรือ พ.ศ.2451 พระองค์ได้เสด็จทอดกฐินพระราชทาน

ที่วัดตึกคชหิรัญ ในอำเภอผักไห่ มีเนื้อความยาวหลายย่อหน้า ถือเป็นเอกสารสำคัญหน้าหนึ่งในประวัติศาสตร์ช่วงรัชสมัยของพระองค์ พระราชหัตถเลขาตั้งกล่าว ตีพิมพ์อยู่ในหนังสือชื่อ “พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสลำน้ำมะขามเฒ่า และพระกระแสเรื่องจัดการทหารมณฑลกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 5” ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เมื่อ พ.ศ.2493 โดยเนื้อความในพระราชหัตถเลขาเป็นการเขียนเล่าแบบสบาย ๆ ซึ่งผู้อ่านคือสยามมกุฎราชกุมาร (รัชกาลที่ 6) หรือคนในยุคนั้นอ่านแล้วก็เข้าใจได้ แต่บางประโยคคนในยุคปัจจุบัน คงต้องหาข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจพอสมควร

โดยเนื้อความของวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ.2451 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ได้เสด็จประพาสมาทางลำน้ำจากเมืองชัยนาท สุพรรณบุรี อ่างทอง และมาถึงลาดชะโด ผักไห่ ในวันนี้ โดยที่ผักไห่ บริเวณคลองลาดชะโดและแม่น้ำน้อย มีราษฎรมารับเสด็จกันอย่างเนืองแน่น และได้มีการร้องรำทำเพลง แข่งเรือกันอย่างสนุกสนาน หลังจากนั้นพระองค์ได้ลงเรือไปหาซื้อข้าวของต่าง ๆ ที่ขายกันอยู่ตามเรือนแพสองฝั่งของแม่น้ำ โดยตั้งพระทัยจะหาวัดในการทอดกฐินสักวัดหนึ่ง เมื่อมาถึงวัดชีตาเหิน (หรือวัดชีโพนในปัจจุบัน) ได้พบกับพระครูวินัยธร หรือพระครูอ้า เจ้าคณะแขวงเสนาใหญ่ (อำเภอผักไห่) เจ้าอาวาสวัดตึกคชหิรัญมารับเสด็จด้วย เมื่อได้สนทนากัน พระองค์จึงทรงจองที่จะทอดกฐินที่วัดตึกหันที โดยกำหนดเป็นวันที่ 24 ตุลาคม ส่วนวันที่ 23 ตุลาคมนั้น พระองค์ได้เสด็จลงเรือไปช่วยนายช่างกับอำแดงพลับ ซึ่งเป็นเพื่อนต้นคนสำคัญ จัดทอดกฐินที่วัดหัวเวียง เมื่อเสร็จแล้วจึงเสด็จมายังวัดฤทัย อำเภอผักไห่ ก่อนจะเตรียมเป็นเจ้าภาพทอดกฐินที่วัดตึก ในวันรุ่งขึ้น (ดำรงราชานุภาพ, 2565, หน้า 126 - 160)

วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2451 ช่วงเช้าพระองค์เสด็จไปลาดชะโดก่อน เพื่อเยี่ยมสมบุญ ภรรยาของหลวงวารีโยธารักษ์ (อ่วม) ซึ่งเป็นต้นสกุล ญาณวารี และถือว่าเป็นเพื่อนต้นคนสำคัญคนหนึ่งของพระองค์ ที่ผักไห่แห่งนี้ เนื่องด้วยมีความคุ้นเคยกันมานาน ตั้งแต่ครั้งที่พระองค์เสด็จประพาสต้น และมายังอยุธยา ในหลาย ๆ ครั้ง หลังจากนั้นพระองค์ได้เสด็จกลับมาเป็นเจ้าภาพในการทอดกฐินที่วัดตึกคชหิรัญ ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำน้อย ตรงข้ามกับวัดชีตาเหินหรือวัดชีโพน วัดตึกนั้นเป็นวัดที่จีนช่างหรือหลวงอภัยเมตรา กับอำแดงเงิน ถวายบ้านมีลักษณะที่เป็นตึกหรือเก๋งจีนให้เป็นวัด พระองค์จึงทรงตั้งชื่อว่า วัดตึกคชหิรัญศรัทธาราม กฐินพระราชทานในครั้งนี้ มีคนมีชาวผักไห่และใกล้เคียงมาร่วมทำบุญและเฝ้ารับเสด็จกันจำนวนมาก

ภาพที่ 5 ปกหนังสือพระราชหัตถเลขา
เรื่องเสด็จประพาสลำน้ำมะขามเฒ่า
ที่มา : กรมศิลปากร, 2505

ภาพที่ 6 ภาพรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต้น กับคณะเสด็จ
ลำน้ำมะขามเฒ่าฯ ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
รหัส ภ.003 หวญ 8-2
ที่มา : เอนก นาวิกมูล, 2565, www.silpa-mag.com

ในพระราชหัตถเลขาฯยังเขียนถึงบรรยากาศของงานบุญกฐินในครั้งนี่ว่าสนุกสนาน ถ้าจัดในกรุงเทพฯ คงไม่สนุกได้อย่างที่ฝึกให้นี้ ดังความตอนหนึ่งในพระราชหัตถเลขาว่า (กรมศิลปากร, 2505, หน้า 36-38)

“วัดนี้เป็นบ้านจีนข้าง หลวงอภัยอำแดงเงินภรรยาจีนข้างตาย อำแดงเงินถวาย
เป็นวัดเป็นตึกอย่างจีนสัก 5 - 6 หลัง บ้านใหญ่อยู่หันหน้าลงทางแม่น้ำ ตัวอำแดงเงิน
นั้นเองก็ยังอยู่ อายุ 74 ปี แต่ลูกเต้าก็มีเป็น 4 คน ศรัทธาขึ้นมาถวายบ้านเป็นวัด แต่
พระซึ่งเป็นผู้รับแต่ก่อนไปทำการไม่สำเร็จเลยร้างไปคราวหนึ่งจนพระครูวินัยธรรม (อ่า)
ฐานา สมเด็จพระวันรัต (แดง) ซึ่งเป็นชาวตำบลนี้ ขึ้นมาอยู่จัดการเรียไร่ทำพระอุโบสถ
ผูกพัทธสีมา และทำการเปรียญหลังใหญ่ต่อออกไปทางหลังบ้าน หันหน้าลงคลอง จึงให้
ชื่อว่าวัดตึก ตึกนั้นคือแก่งจีน คนนั้นคือข้าง หิริญ เงิน จึงตกลงเป็น ตึกคชหิริญศรัทธา
ราม นำชมความอุตสาหะทำเป็นอย่างใหม่ไม่ใช่เจ็กเป็นฝรั่งปนเจ็กเกลี้ยง ๆ แต่แน่น
หนาดีพอใช้ พระประธานฝีมือหลวงกลมาบรรจง เป็นแม่ลูกอินซึ่งควรจะดีกว่านี้ เป็นที่
น่าเสียใจอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช่เสียทีเดียวนัก การเปรียญทำใหญ่โตดีเห็นจะไม่มีวัดไหนเท่า
สัปรุขะนี้ได้หลายร้อย สะอาดหมดจด ราษฎรพากันไปคอยอยู่มาก มีไตรและของ
ไทยทานไปช่วยจนนับไม่ถ้วน...

แต่เงินยกส่วนที่ตาช้างกับยายพล้ออกเสียแล้ว ยังเป็นเงินถึง 798 บาท ส่งเดิม ย่อยกันอยู่เสมอ จนกรฐินแล้ว การทอดกฐินวันนี้จัดเป็นอย่างข้างนอก คือ ตั้งลั้แลเป็น ช้างในอยู่ข้างฐานพระอย่างวัดอรุณ แต่ราชอาสน์อยู่ที่หน้าที่บูชาทีเดียว เจ้านาย ข้าราชการและราษฎรเข้าไปนั่งในโบสถ์เต็ม เว้นว่างอยู่แต่ที่วางของบริขารและไทยทาน ถวายกฐินโยงสายสิญจน์ ถือทั่วกัน และว่าพร้อม ๆ กันอย่างเมื่อวานนี้ เจ้าอธิการว่าผ้า พระกฐินทานเกือบจะถูก แต่คงจะไม่ได้สังเกตไว้ถ้วนถี่ทั้งประหม่าด้วย จึงไม่เหมือน บางกอก แต่ยังใช้ได้ สวดญัตติและกราล ก็ถูกต้องเป็นที่เรียบร้อย อนุโมทนากัศวดดี เกือบจะไม่รู้สีกว่าพระหัวเมือง ถ้าหากว่าเหมือนกฐินเมื่อวานนี้ 2 วัดจะเป็นที่น่าเสียดาย เป็นอันมาก ด้วยเครื่องบริขารและไทยทานกับทั้งเงินไม่มีกฐินไหนเท่า แต่เครื่องบริขาร ไม่ได้ถวายด้วยมือ เพราะเหลือที่จะขนถวายได้ เต็มไปทั้งนั้นจึงได้ถวายด้วยวาจา ในสิ่ง ซึ่งแบ่งไม่ได้เป็นของบริขารแห่งองค์กฐิน สิ่งซึ่งแบ่งได้ให้แจกพระสงฆ์ 11 รูป ได้ครอง ไตร 5 แต่ยังได้สบ 2 ผืน จีวรผืนหนึ่งกับสิ่งของอื่น ๆ มีกาน้ำ โคม ถ้วยแก้ว หมอน และอื่น ๆ อีกบ้าง

เสร็จการกฐินแล้วออกมาตักบาตรเลี้ยงพระที่การเปรียญ ราษฎรพากันหาข้าว แกงและสิ่งของมาคนละเล็กคนละน้อยแต่มากมายเหลือเกิน ถ้าพระจะมีบาตรองค์ละสัก 4 บาตรก็เห็นจะรับข้าวไม่พอ ปล่อยให้เขาเข้าไปตักกันเป็นที่สนุกสนานมาก การกฐิน เช่นนี้โดยจะเล่นในกรุงเทพฯ คงไม่สนุกได้อย่างนี้ พวกราษฎรเหล่านี้กล้าเข้ามานั่ง พุดจาเข้าหมู่กันได้ไม่สะทสะท้าน ดูเป็นที่ปิติยินดีกันมาก พระยาลแล้วจึงได้กลับมาลง เรือครุฑเหิรเหิงขึ้นตามลำแม่น้ำน้อยพักกินข้าวที่วัดหน้าโคก ออกจากวัดนั้นเป็นที่น้ำท่วมแลเห็นเหมือนทะเล ตามทางลำแม่น้ำนี้มีบ้านเรือนคนติดต่อกันหนาตลอดเหมือน อย่างในกรุงเก่า ตามตลิ่งมักจะมีที่ดอน วัดเก่า ๆ ก็มีหลายวัด เมืองวิเศษชัยชาญที่ย้าย ลงไปตั้งบ้านอ่างทองได้ตั้งอยู่ในลำน้ำน้อยนี้เป็นอำเภอ เรียกว่าอำเภอวิเศษชัยชาญ

ที่ตั้งพลับพลาสูงขึ้นมาพันทางที่จะออกไปเมืองอ่างทองหน้อยหนึ่ง อยู่ฝั่ง ตะวันออก ตำบลห้วยลิง อำเภอโพธิ์ทอง แขวงอ่างทอง ตามที่ได้กะไว้ ครั้นนี้ ขึ้นมาค้ำ สูงเพียงเท่านี้ ถ้าขึ้นไปตามลำน้ำน้อยนี้จะผ่านแขวงเมืองพรหม ผ่านเมืองสิงห์เก่าไป ออกปากน้ำเมืองสวรรคร์ ถ้าเลี้ยวไปทางตะวันตกก็ขึ้นไปเหนือสุพรรณ ถ้าเลี้ยวทาง ตะวันออกก็ออกไปทางชัยนาท ตอนข้างล่างนี้ไม่มีใช้ทั้งลำน้ำน้อยนี้และลำน้ำเขาดิน ข้างสุพรรณ เฉพาะเป็นใช้อยู่แต่เมืองสวรรคร์ เพราะเป็นดงขึ้นในเมืองที่ร้าง เมืองสวรรคร์นี้ ครั้งก่อนก็ได้ไปแล้ว ถ้าจะล่องออกไปที่ว่าการเมืองอ่างทองทางหัวโมงครั่ง ไปป่าโมก 3

ชั่วโมง วันนี้อกฝนเมื่อจวนจะถึงที่พักจอดเรือ การที่ย้ายเมืองวิเศษชัยชาญไปตั้งเสีย
อ่างทองและย้ายสิ่งทีไปตั้งเสียแม่น้ำโน้น เพราะแม่น้ำน้อยนี้หน้าแล้งน้ำแห้ง มีน้ำอยู่
ตั้งแต่หัวเวียงขึ้นมาถึงผักไห่ เหนือน้ำขึ้นมาขาดเป็นห้วงเป็นตอน”

นับได้ว่าท้องถื่นผักไห่ ได้กลายเป็นเรื่องราวและเหตุการณ์สำคัญ ที่ถูกบันทึกไว้ในหน้าหนึ่งของ
ประวัติศาสตร์ระดับชาติ พื้นที่แห่งพระมหากรุณาธิคุณ พื้นที่แห่งความทรงจำ ส่วนหนึ่งในเรื่องราวชีวิต
ขององค์พระมหากษัตริย์อันเป็นที่รักยิ่งของปวงชนชาวไทย

2. สมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพ : ความทรงจำกับคนท้องทุ่งผักไห่

ในหนังสือเรื่อง สาส์นสมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพ ภาควิชาที่ 18 พิมพ์เมื่อปี พ.ศ.2505 ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ด้วยลายพระหัตถ์
ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต กับสมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพ ที่ทรงมีโต้ตอบกัน
ในชั้นปลายแห่งพระชนมชีพเมื่อทรงวางจากภาระทางราชการการเมือง และทรงพักผ่อนอย่างเงียบ ๆ โดยใน
หน้าที่ 199-201 เป็นลายพระหัตถ์ของ สมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพ ได้กล่าวถึงฝีพายชาวเมือง
ปัตตานี และการเลือกสรรฝีพายเรือพระที่นั่ง เพื่อจะได้คนที่มีกำลังและไว้วางใจได้ จึงใช้คนกำหนดเป็น
ตำบล คือบรรดาคนในตำบลที่ได้รับเลือกเป็นฝีพาย จะให้เว้นราชการอื่น ๆ ทั้งหมด ให้เป็นแต่ฝีพายเรือ
หลวงอย่างเดียว โดยทรงยกตัวอย่างฝีพายที่ดี กำลังกล้าอย่างเช่นคนที่มาจากผักไห่ และบ้านตาลาน
ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เมื่อใดมีการระดมฝีพาย ฝีพายชาวผักไห่จะขึ้นชื่อที่จะได้รับเลือก นอกจากหนังสือสาส์นสมเด็จพระ
ที่มีการกล่าวถึงชาวผักไห่ ก่อนหน้านี้นี้ยังมีพระนิพนธ์ จดหมายเหตุนายทรงอาณุภาพ ในโอกาสตามเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสต้นเป็นครั้งแรก ร.ศ. 123 หรือ พ.ศ.2447
โดยกล่าวถึงการเสด็จประพาสต้นมาผักไห่ ทำให้เราเห็นบรรยากาศสภาพแวดล้อมทางสังคมของผักไห่
เมื่อร้อยกว่าปีก่อนได้อย่างดี รวมถึงพระนิพนธ์หนังสือเรื่อง ความทรงจำ บันทึกพระประวัติทางราชการ
และอื่น ๆ ที่เริ่มเขียนขึ้นตั้งแต่ 1 กันยายน พ.ศ.2476 ในหนังสือได้มีการกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น
ที่ผักไห่ คือการเล่าเรื่องการประหารชีวิตอ้ายอ่วม และพรรคพวกที่วัดชีตาเห็นหรือวัดชีโพน มีความยาวถึง
3 หน้ากระดาษ

แต่ที่ชาวผักไห่ควรรับรู้มาก คือ การบันทึกถึงตระกูลขุนนางคนสำคัญเลือดเนื้อเชื้อไขชาวผักไห่
ในพระนิพนธ์นิบาตชาดก เอกนิบาต สามวรรค ภาควิชาที่ 3 ที่นิพนธ์โดยสมเด็จพระปรมัยยิกานุภาพ
ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ.2461 โดยความประสงค์ของอำมาตย์เอกพระยาประชาไศรยสรเดช (สอาด
ณ ป้อมเพ็ชร) ซึ่งเป็นลูกหลานในตระกูล หลวงวารีโยธารักษ์ อดีตนายอำเภอเสนาใหญ่ (ผักไห่)
ต้นสกุลญาณวารี ตระกูลขุนนางใหญ่ของท้องถื่นนี้ โดยขอให้พิมพ์เพื่อสนองพระเดชพระคุณใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขุนเลี้ยง ยกฐานะคนในตระกูล
ของหลวงวารีโยธารักษ์มาตั้งแต่ต้น และเพื่อแจกในงานศพนางสมบุญ และหลวงวารีโยธารักษ์ (ทองคำ)

ในพระนิพนธ์นี้ได้กล่าวถึงบุคคลต้นสกุลคือ หลวงชลญาณวิจิตร (ข้า) ปลัดกรมฝ่ายขวาในกรมฝัฟาย ฝ่ายกรมพระราชวังบวร ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นชาวฝักไห้ แขวงกรุงเก่า (อยุธยา) โดยกำเนิด และนางสมบุญ ลูกสาวคนเดียวของหลวงชลญาณวิจิตร (ข้า) ซึ่งภายหลังได้แต่งงานกับหลวงวารีโยธารักษ์ (อ่วม) ซึ่งก็เป็นบุตรบุญธรรมของหลวงชลญาณวิจิตร (ข้า) และมีบุตรด้วยกัน 3 คน คือ 1.หลวงวารีโยธารักษ์ (ทองคำ) ภายหลังได้แต่งงานกับนางสาวริ้ว ณ ป้อมเพ็ชร ธิดาของพระยาวิเศษไชยชาญ (ทองอ่อน) ณ ป้อมเพ็ชร 2.นางทิม 3.นางริ้ว โดยหลวงวารีโยธารักษ์ (อ่วม) ได้เริ่มต้นมีโอกาสเข้าไปทำงานในวังหลวง โดยฝากตัวอยู่กับพระยาพิชัยสงคราม (อ่ำ) โดยได้เข้ามาทำงานในกรมฝัฟาย ฝ่ายวังหลวง จากตำแหน่งหมื่นชาติชลธาร จนถึงตำแหน่งเป็นหลวงวารีโยธารักษ์ (อ่วม) ปลัดจางวางฝัฟายขวา ในช่วงต้นของรัชกาลที่ 5

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพนี้ นอกจากจะกล่าวถึงคนในตระกูลหลวงวารีโยธารักษ์ (อ่วม) แล้วยังกล่าวถึงการตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มายังฝักไห้ และได้มีโอกาสพบกับหลวงชลญาณวิจิตร (ข้า) และหลังการเสียชีวิตของหลวงชลญาณวิจิตร (ข้า) ก็ยังตามเสด็จรัชกาลที่ 5 มาฝักไห้ อีกหลายครั้ง และได้รับการต้อนรับตั้งพลับพลา รับเสด็จที่บ้านของหลวงวารีโยธารักษ์ (อ่วม) ซึ่งจัดรับเสด็จทุกครา จึงมีตำราสทรงเรียกว่าหลวงวารีโยธารักษ์ (อ่วม) และนางสมบุญ ผู้เป็นภรรยาว่า “เพื่อนต้น” และยังได้พระราชทานเครื่องที่ระลึกสลักลายอักษรพระนามของรัชกาลที่ 5 อีกด้วย จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีสนิทสนม คั่นเคยกันอย่างมากกับลูกหลานของหลวงวารีโยธารักษ์ (อ่วม) และคนในสกุล ญาณวารี

3.หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช

: อดีตนายกรัฐมนตรึ ที่เคยใช้ชีวิตที่กินนอนอยู่กับชาวฝักไห้

ในแวดวงวรรณกรรม หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีว่าท่านเป็นนักประพันธ์ชั้นบรมครู ผู้สร้างสรรค์ผลงานหลายประเภท และมีจำนวนมากมายกว่า 140 เรื่อง ท่านได้รับยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์คนแรก ใน พ.ศ.2528 และในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ.2552 องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นบุคคลสำคัญของโลกใน 4 สาขา ได้แก่ การศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ และสื่อสารมวลชน ในวาระครบรอบ 100 ปี ชาตกาล พ.ศ.2554

หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรึคนที่ 13 ของไทย เกี่ยวข้องอย่างไ้กับฝักไห้และชาวบ้านในท้องที่แห่งนี้ เนื่องจากในบรรดางานเขียน ประเภทนิยายของท่าน นวนิยายเรื่อง *หลายชีวิต* เป็นผลงานที่มีผู้นิยมอ่านกันมาก และมีการพิมพ์ซ้ำในหลายครั้ง นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอเรื่องราวของกลุ่มหนึ่งมีทั้งผู้หญิง ผู้ชาย คนแก่ คนหนุ่ม คนสาว เด็ก พระ คนจน คนรวย เจ้าและคนสามัญ ทุกคน

ลงเรือลำเดียวกัน ด้วยจุดหมายที่แตกต่างกัน ในที่สุดก็ต้องจบชีวิตลงพร้อมกันเพราะเรือล่ม โดยไปไม่ถึงปลายทาง ในนวนิยายเรื่องหลายชีวิต ตัวละครที่เขียนได้สมจริงสมจังเหล่านี้สร้างขึ้น จากบุคคลที่ผู้ประพันธ์เองรู้จัก ทั้งนิสัยใจคอ บุคลิกภาพ หรือพฤติกรรม รวมทั้งฉากสถานที่ในตัวเรื่องก็เป็นสถานที่ซึ่งผู้ประพันธ์คุ้นเคย ทำให้บรรยากาศของเรื่องมีความสมจริง โดยหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ กล่าวไว้ว่า “เรื่องหลายชีวิต ผมเขียนขึ้นด้วยความรู้สึกคุ้นเคย เพราะเหตุว่าผมมีความสัมพันธ์กับคนแถวอำเภอผักไห่ ลาดชะโดอะไรอย่างนี้ พูดว่าเป็นร้อยกว่าปีแล้วมั้ง ตั้งแต่ปู่ย่าตายายทวดรู้จักกันเรื่อยมาไม่เคยขาดสาย มันก็เลยคุ้นเคยกันหน่อย พอเขียนขึ้นมาก็รู้สึกว่ามันใกล้เคียงความจริงมาก เพราะจิตใจของเขาเป็นอย่างไรอะไรยังไงผมรู้ คือผมไม่เคยเป็นหรือทวดหลานนะ แต่ว่าผมรู้จักมากเหลือเกินแล้ว รู้จักชนิดที่ว่าใกล้เคียงรู้จักลงมาถึงปู่ย่าตาทวด กินด้วยกันนอนด้วยกัน มีทุกขมีร้อนอะไรพูดจากันได้รู้เรื่องกัน”

ภาพที่ 7 และภาพที่ 8 บ้านซอยสวนพลู บ้านพักของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช

เขตสาทร กรุงเทพมหานคร

ที่มา : 2565, www.kukritshousefund.com

หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เคยมาร่วมงานบวชนาคของผู้ที่เคยทำงานในบ้านท่าน และต่อมาก็ยังได้ลองเรือยนต์สองชั้นพร้อมคณะจากกรุงเทพฯ มาเที่ยวพักผ่อนส่วนตัวอีกครั้งที่ตลาดลาดชะโด อำเภอผักไห่ จึงใช้ประสบการณ์ตรงมาเขียนนวนิยายเรื่องหลายชีวิต นอกจากนี้หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเกิดในเรือกลางลำน้ำเมืองสิงห์บุรี ชีวิตในวัยหนุ่มจึงคลุกคลีอยู่กับชาวบ้านและชุมชนแถวอยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรีมาโดยตลอด โดยเฉพาะผักไห่ บ้านแพน ลาดปลาดุก ลาดชะโด ซึ่งท่านเดินทางมาหลายครั้งมาก และย่านนี้ถือว่าการละเล่นลิเก จึงไม่แปลกใจว่าในประวัติของท่านจะเห็นท่านเล่นลิเกได้

ในนวนิยายเรื่องหลายชีวิต ท่านยังได้สอดแทรก บทลิเก ที่กล่าวถึงสถานที่ในอำเภอผักไห่ ว่า (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2562, หน้า 256)

แม่ลาดชะโดเขาคณมี
ไต่บ้านฉันทมนคนยาก

บ้านเขามุงสังกะสีอยู่กิ่งก้าง
มุงแต่จากแกมซัง

นอกจากนวนิยายเรื่อง หลายชีวิต ที่เกี่ยวข้องกับชาวผักไห่แล้ว ยังมีนวนิยายและละครโทรทัศน์ เรื่อง ดอกหญ้า-ดวงตาสวรรค์ ประพันธ์โดยกฤษณา อโศกสิน เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามโลก ครั้งที่ 2 ในพื้นที่อำเภอผักไห่และกรุงเทพมหานคร โดยมีอีแพน หญิงสาวชาวผักไห่ เป็นตัวเอกของเรื่อง วันหนึ่งอีแพนได้มีโอกาสไปอยู่ในสังคมชั้นสูงที่กรุงเทพฯ และได้เป็นนางเอกแสดงภาพยนตร์ ชีวิตประสบความสำเร็จมาก จนกลายเป็นดาราดวงใหม่ แต่สิ่งที่เธอได้มาต้องแลกกับบทเรียนชีวิตราคาแพง

ส่วนบ้านซอยสวนพลู บ้านพักของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ตั้งอยู่ในเลขที่ 19 ซอยพระพิณิจ เขตสาทร กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยเรือนไทยโบราณจำนวน 5 หลัง โดยเรือนไทยภาคกลาง 2 หลัง ชื่อนี้มาจากลาดชะโดในอำเภอผักไห่ โดยท่านใช้ช่างปรุงเรือนมาจากอำเภอผักไห่ ด้วยเชื่อในฝีมือว่าหาช่างที่อื่นมาทัดเทียมได้ยาก โดยสร้างตามวิธีเรือนไทยแบบโบราณ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ เช้าอยู่อาศัยในบ้าน หลังนี้เมื่อ พ.ศ.2503 และปรับปรุงไปเรื่อย ๆ เป็นเวลากว่าสามสิบปี จนเมื่อท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. 2538 ปัจจุบันกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ประเภทบ้านบุคคลสำคัญ และเปิดเป็น พิพิธภัณฑ์บ้าน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ปัจจุบันอยู่ในการดูแลของมูลนิธิคึกฤทธิ์ 80 ในพระราชูปถัมภ์ของ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

บทสรุป

การที่อำเภอผักไห่และชาวผักไห่ มีชื่อปรากฏอยู่ในข้อเขียน ผลงาน และช่วงชีวิตหนึ่งของกวีโบราณ และของบุคคลสำคัญของชาติ นับว่าเป็นความน่าภาคภูมิใจอย่างยิ่งของผู้คนที่มิถิ่ฐานบ้านเกิดอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ ซึ่งสามารถใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงถึงภูมิสถาน สภาพแวดล้อมบ้านเกิดเมืองนอนของตนในอดีต และสามารถบอกเล่าไปสู่ลูกหลานต่อไปด้วยความด้วยความภาคภูมิใจ ไม่ว่าจะเป็นการเสด็จมายังผักไห่ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พร้อมด้วยบรรดาบรมวงศานุวงศ์ รวมถึงขุนนางชั้นสูงสมัยนั้น ในหลายครั้ง โดยปรากฏอยู่ในเอกสารทางประวัติศาสตร์อย่างเพลงยาวนายตาบ บุตรสุนทรภู่ พระนิพนธ์เรื่อง จดหมายเหตุนายทรงอาณุภาพ หรือเอกสารสำคัญเรื่อง พระราชหัตถเลขา เรื่องเสด็จประพาสลำน้ำมะขามเฒ่า และพระกระแสเรื่องจัดการทหารมณฑลกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 5 นับเป็นหลักฐานที่ยืนยันความสำคัญของอำเภอผักไห่ ในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี และยังมีพระนิพนธ์เรื่อง สาส์นสมเด็จพระ ภาที่ 18 พระนิพนธ์ด้วยลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต กับสมเด็จพระ ภาที่ 18 พระนิพนธ์ด้วยลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต กับสมเด็จพระ ภาที่ 18 พระนิพนธ์ด้วยลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต

อำเภอผักไห่ ที่สามารถใช้เป็นข้อมูลให้ทราบถึงวิถีชีวิตของผู้คนในอำเภอนี้ช่วงร้อยกว่าปีที่ผ่านมา หรือในพระนิพนธ์นิบาตชาตก เอกนิบาต สามวรรค ภาคที่ 3 ที่ทำให้คนผักไห่รุ่นปัจจุบันรับรู้รับทราบว่ามีคนผักไห่จำนวนมาก ที่เคยได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณ เป็นถึงขุนนางผู้ใหญ่และที่สำคัญยังถูกยกเป็น “เพื่อนต้น” ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 อย่างคนในตระกูลญาณาวรี อีกด้วย หรือแม้งานเขียน และนวนิยายแต่บุคคลสำคัญอย่างหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรีคนที่ 13 ของไทย ก็มีเรื่องราวจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่แห่งนี้ อำเภอผักไห่ในปัจจุบัน แม้จะกลายเป็นตึกแถวสมัยใหม่ มีร้านสะดวกซื้อผุดขึ้นแทนร้านค้าเก่า ๆ มีถนนสายใหญ่ตัดผ่าน และพลุกพล่านไปด้วยรถยนต์ สายน้ำที่เคยเต็มไปด้วยวิถีชีวิตผู้คน ดูตื่นเขินและเจียบสงบ ไม่มีกลิ่นอายของบ้านทุ่งแบบเดิม ๆ แต่ผักไห่ก็ยังคงอยู่ในพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชาติและบุคคลสำคัญ ที่คนผักไห่รุ่นใหม่ จะใช้เป็นข้อมูลศึกษารากเหง้าของตนเองด้วยความภาคภูมิใจ และต่อยอดไปสู่การสร้างเอกลักษณ์อัตลักษณ์วิถีของชาวผักไห่ ที่สามารถกินได้ อยู่ได้ เลี้ยงชีพได้ ทั้งนี้ทั้งนั้น ขึ้นอยู่กับว่าคนผักไห่รุ่นใหม่จะสามารถถอดบทเรียนข้อมูลเหล่านี้ ไปถึงจุดนั้นได้หรือไม่

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2505). พระราชหัตถเลขา เรื่องเสด็จประพาสลำน้ำมะขามเฒ่า. พระนคร :

กรมศิลปากร

_____. (2506). นิราศสุพรรณของนายมี (หมื่นพรหมสมพัตร). กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองธรรม

_____. (2565). จดหมายเหตุนายทรงอาณาภาพเล่าเรื่องเสด็จประพาสต้น ร.ศ.123. กรุงเทพฯ :

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง

คึกฤทธิ์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์. (2518). ขอยสวนพลู. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้าจัดพิมพ์

_____. (2562). หลายชีวิต. กรุงเทพฯ : แสงดาว

ตอนที่ 0ก วันที่ 29 เมษายน 2460. ค้นเมื่อ 15 กันยายน 2565, จาก <https://th.wikipedia.org>

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า

บรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2498). สารสนสมเด็จ (ภาคที่ 18). พระนคร : กรมศิลปากร

บ้านขอยสวนพลู บ้านพักของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เขตสาทร กรุงเทพมหานคร. (2565).

ค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2565, จาก www.kukritshousefund.com

บ้านเรือนริมแม่น้ำน้อยที่ไหลผ่านอำเภอผักไห่. (2565). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา : ปิยะ มือนันต์.

ผลของมะระขึ้นกที่เข้าใจกันว่าเป็นผักไห่. (2565). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา : ปิยะ มือนันต์.

พระครูสุทธาจารย์วัตร อดีตเจ้าอาวาสวัดตึกคชหิรัญ และงานพระราชทานเพลิงศพ. (ม.ป.ป.). [ภาพถ่าย].

พระนครศรีอยุธยา.

- พระศรีรัตนมหาธาตุ,วัด. (2548). 400 ปี แห่งการสวรรคต สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ.2148 - 2548). พิษณุโลก : วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
- มหาดไทย, กระทรวง. (2460). ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง เปลี่ยนชื่ออำเภอราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34
- วารุณี โอสธารมย์. (2558). นิราศเมืองสุพรรณของสุนทรภู่และเสมียนมี : บันทึกการเดินทางและการอ่านเพื่อเข้าถึงเรื่องเล่าท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : นักกลอนแห่งประเทศไทย (สมาคม)
- องค์การคำคุณา. (2505). สารานุกรม (ภาคที่ 18) ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์กับสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
- อนก นาวิกมูล. (2553). เชียงใหม่-ระยอง-หลักสอง-ผักไห่. กรุงเทพฯ : แสงดาว
- _____. (2565). รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต้น เมืองกำแพงเพชร. ค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2565, จาก www.silpa-mag.com
- อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล. (2552). ลัทธิของสุนทรภู่ เพลงยาวนายตาบ บุตรสุนทรภู่. กรุงเทพฯ : สหธรรมมิก